

CİLVE

(الحلو)

**İlâhî tecellî anlamında
tasavvuf terimi.**

"Gelinin gerdek gecesi damada ilk defa görünmesi, damadın da ona yüz görümlüğü vermesi" anlamına gelen Arapça cılve (cilvet) veya celvet kelimesi genellikle hoş giden veya gitmeyen sürpriz davranışlar mânasında da kullanılmıştır. İnsanların, hakkında bilgi sahibi olmadıkları kaderin bu âlemde tecellî edip gerçekleşmesine cılve-i rabbâniyye, ilâhî cılve, kaderin ve talihin cilvesi denir. İlâhî nurların sülûk halindeki ârifin kalbini aydınlatıp onu şaşkın ve sermest vaziyette bırakmasına ve müridin halvetten çıkmasına da cılve adı verilmiştir. Mutasavvıflara göre bütün âlem Hakk'ın nurlarının cilveleridir. Bu âlemde çeşitli şekillerde görünen varlıklar bu nurların ışıklarından ve parıltılarından hasıl olmuştur. Şu halde âlem ilâhî hükmün ve kaderin cilvegâhı yani zuhur ve tecellî mahallidir. Tasavvufta kaderin tecellisi, dilberlerin gönül fetheden işvelerine ve cilvelerine benzetilir. Kaderin insanı sevindiren tecellilerine de üzen tecellilerine de cılve denir.

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "celvet" md.; Ca'fer Seccâdi, *Ferheng-i 'Ulûm-i 'Aklî*, Tahran 1361 hş./1402, s. 197; a.mlf., *Ferheng*, Tahran 1983, s. 154; Abdülbâki Gölpinarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, s. 71.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

CİLYÂNİ

(الجلياني)

Ebü'l-Fazl Abdülmün'im
b. Ömer b. Abdillâh el-Cilyânî
el-Gassânî el-Endelüsî
(ö. 602/1205-1206)

**Endülüs'lü hekim,
edip, şair ve mutasavvıf.**

7 Muharrem 531'de (5 Ekim 1136) Gırnata'nın Vâdîfâşî (Guadix) bölgesindeki Cilyâne'de (Juliana) doğdu. Murâbîtlar döneminin (1056-1147) sonlarında dünyaya gelen Cilyânî'nin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Endülüs'ten Mağrib'e

geçerek önce Kahire'ye gittiği, sonra Suriye'yi gezip Dimaşk'a yerleştiği ve 601 (1204-1205) yılında Bağdat'ı ziyaret etmesinin ardından tekrar Dimaşk'a dönerek orada vefat ettiği bilinmektedir. Kaynaklarda "hakîmü'z-zamân" unvanıyla anıldığı ifade edilen Cilyânî tıp sahasında, özellikle göz hastalıkları alanında otorite kabul ediliyordu. Aynı zamanda kimyager, matematikçi, mutasavvıf, edip ve yazdığı kasidelerle üne kavuşmuş bir şairdi; çevresinde iyi huylu, hoşsohbet, hazırcevap bir kimse olarak tanınıyordu. Dimaşk'ta önemli bir alışveriş merkezi olan Lebâdin'de, Yâkût el-Hamevî gibi meşhur şahsiyetlerin uğradığı tıbbî malzeme ve ilâç satışı yapılan bir dükkânı vardı. 620 (1223) yılı civarında Ruha'da (Urfa) vefat eden oğlu Abdülmün'im b. Abdülmün'im de kendisi gibi şair ve ünlü bir göz hekimi (keh-hâl) idi.

Selâhaddin-i Eyyübî'nin izzet ve ikramına mazhar olan Cilyânî onun hakkında birçok kaside yazmış, bazı kitaplarını kendisine ithaf etmiş ve Akkâ şehri ni kuşatan Haçlılar'ı arkadan sardığında da (586/1190) "et-Tuhfetü'l-cevheriyye" adlı meşhur kasidesini göndermiştir; ancak bu kaside savaş sebebiyle hükümdarın eline bir yıl sonra ulaşabilmiştir (kaside için bk. İbn Ebû Usaybia, s. 630-635).

Eserleri. 1. *Dîvânü't-tedbîc* (*Dîvânü'l-mübeşşirât ve'l-kudsiyyât*). Abdülcelîl Hasan Abdülmehdî tarafından neşredilmiştir (Amman 1989). 2. *Menâdihu'l-memâdih ve ravzatü'l-me'âsir ve'l-mefâhîr fî hasâ'îşi'l-Meliki'n-Nâsır Şalâhid-dîn*. 3. *Dîvânü'l-hikem ve meydânü'l-kelem* (*Dîvânü'l-hikem ve menşûrû'l-kelem*). 4. *Edebü's-sülûk* (son üç eserin yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 567; *Suppl.*, I, 785). Cilyânî'nin kaynaklarda zikredilen diğer eserleri de şunlardır: *Te'âlîk fî't-ṭib*, *Risâle fî şifâtî'l-edviyeti'l-mürekkebe*, *Câmi'u enmâti'l-mesâ'il fî'l-'arûz ve'l-ḥuṭab ve'r-resâ'il*, *Kitâbü Sirri'l-belâga ve şanâ'i'l-bed' fî faşlî'l-ḥiṭâb*, *Dîvânü'l-gazel ve't-teşbîb ve'l-müveşşehât ve'd-dübeytî*, *Dîvânü't-teressül ve'l-muḥâtabât*, *Nehcü'l-vedâ'a li-ehli'l-hilâ'a*, *Dîvânü'l-müşevvikât ile'l-mele'i'l-*

a'îla, *Kitâbü Taḥrîri'n-nazar*, *Kitâbü Nevâdiri'l-vahy*, *Dîvânü teşbîhât ve elgâz ve rumûz ve eḥâcî ve evşâf ve zecriyyât ve egrâz şettâ*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Ebbâr, *el-Mukteḍab min Kitâbi Tuḥfeti'l-kâdim* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1982, s. 143; İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnü'l-enbâ'*, s. 630-635; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 407-409; Makkarî, *Nefḥu't-ṭib*, II, 614, 635-637; IV, 329; *Keşfü'z-zunûn*, I, 45, 357, 780, 785, 800, 804, 809, 814; *İzâhu'l-meknûn*, I, 351; *Hediyyetü'l-'arîfin*, I, 629-630; Brockelmann, *GAL*, I, 567; *Suppl.*, I, 785; Ziriklî, *el-A'îlâm*, IV, 167; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, VI, 195; XIII, 403; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 624-625; Ömer Feruh, *Târîhu'l-edeb*, V, 564-568; Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî, *Mu'cemü'l-a'îlâm*, Limasol 1987, s. 469.

FUAT GÜNEL

CİM

(ج)

**Arap alfabesinin
beşinci harfi.**

Sâmî dillerden olan İbrânîce'de cîmel, Süryânîce'de cûmel şeklinde okunan cim harfi her iki dilde de "deve" anlamına gelir. Arapça'da ise cim "argın deve; ipek kumaş"; mecazen de "beden, ruh" ve "zülûf teli" demektir; çoğulu cîmât ve ecyâmdır. Fenike alfabesinde de gaml şeklinde okunan bu harf "deve" ve "köşeli şey" mânasıdır. Osmanlı ve Fars alfabelerinin altıncı harfi olan cim, ebced harflerinin üçüncüsü olup sayı değeri üçtür. Fars ve Osmanlı alfabelerine, Arapça'da bulunmayan "ç" sesini karıştırmak üzere cimdîm üç nokta ile ayrılan çim (چ) harfi eklenmiş, cim harfinden ayırt edilmesi için de cîm-i Fârisiyye, cîm-i Acemiyye veya cîm-i müsellese adlarıyla anılmıştır. Bu harfin de ebced değeri üçtür.

Cim harfinin mahreci, dilin ortası ile üst damaktır (bk. Mekki, s. 175-176). Dilin ortasının üst damağa yumuşak teması sonucunda "g" harfine yakın bir ses elde edilir; bu ses Türkçe'deki "c" harfi kadar keskin değildir. Zamanla ve muhtelif lehçelere göre mahrecinden küçük dile doğru kaydırılması sonucunda kâf, kâf, sağır kâf, hâ (ك , ك , خ); dil önüne ve dudaklara doğru oynatılması ile dâl, zâl, zây (د , ذ , ز); aynı mahrec

CİM

sahasında olmaları ile şîn ve yâ (ش , ی) harflerine çalan yalın veya bunların birleştiği seslere de delâlet eder olmuştur. Meselâ bugün cim harfi Masket, Kahire ve Orta Arabistan'ın muhtelif bedevî lehçelerinde sağır kâf (ك : g), Kuzey Arabistan'ın ortaları ile Güney Arabistan'ın bedevî lehçelerinde ve Yukarı Mısır'ın fellâhları ile bedevîleri arasında dâl (د) ; Aşağı Fırat kesiminde ve Zulfâr'da yâ (ی), Kuzey Afrika şehirlerindeki bazı cemaatlerde zâl (ز) sesine yakın yalın bir sesle söylenirken Mekke, Irak ve Kudüs dolaylarında, Halep ve çevresinde dâl, zâl, hâ (د , ز , خ), Suriye sahili ile Lübnan'ın bazı kesimlerinde ve Şam'da zâl-hâ (د - خ) birleşiklerinin verdiği seslere yakın telaffuz edilir. Ayrıca bazı lehçelerde şeddeli yâların şeddeli cim ile telaffuz edildiği de görülür: "Sahâbiyyûn / sahâbiccûn" (صحابى : صحابى) gibi.

Bununla beraber kıraat ve tecvid kitaplarında bu harfin edâsı (telaffuzu ve çıkardığı ses) konusunda tesbit edilmiş bazı sıfatlar vardır. Bunları şöylece özetleyebiliriz: Cim harfi özellikle kelime ortasında veya sonunda sâkin olarak bulunduğu şiddet sıfatı gereği olarak mahrec tamamen tıkanır, cehir ve kalkale sıfatları ile de birden açılarak kalkale denilen patlama sesiyle okunur. Telaffuz edilirken dil üst damaktan açılıp ayrılır (infithâ sıfatı) ve dilin alt çeneye inmesiyle de harf incelik kazanır (istifâl sıfatı).

Cim harfi lugat kitaplarında çoğulun (cem'), Kur'an kıraatinde câiz vakfın, astronomide Yengeç burcunun, Şîî kitaplarında İmam Cevâd'ın ashabının ve kame-ri aylardan cemâziyelevvel ile cemâziyelâhirin rumuzu olarak kullanılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "cym" md.; Tâcû'l-'arûs, "cym" md.; Şemseddin Sâmî, Kâmûs-ı 'Arabî, İstanbul 1313, s. 369; Bustânî, Muhtû'l-Muhtâ, Beyrut 1983, s. 89; a.mlf., DM, VI, 346; Ferheng-i Fârsî, I, 1197; R. Blachère v.dğr., Dictionnaire Arabe-Français-Anglais, Paris 1970, II, 1274-1275; İbnü'l-Cezerî, en-Nesr, I, 202-205; Mekki b. Ebû Tâlib, er-Ri'âye (nşr. Ahmed Hasan Ferhât), Amman 1404/1984, s. 116-118, 122-123, 124-125, 139-140, 175-176; Ahmed Rızâ, Mu'cemü metni'l-luğa, Beyrut 1377/1958, I, 460; Gânim Kaddûrî el-Hamed, ed-Di-râsâtü's-şavtiyye 'inde 'ulema' it-tecvîd, Bağdad 1406/1986, s. 281-286; W. Marçais, "Cim", İA, III, 190-192; a.mlf. — [H. Fleisch], "Djîm", EI² (Fr.), II, 556-558; "Cim", UDMİ, VII, 603.

İSMÂİL DURMUŞ

el-CİM

(الجيم)

Ebû Amr eş-Şeybânî'nin
(ö. 206/821)yazdığı ilk sistematik Arapça sözlük
(bk. EBÛ AMR eş-ŞEYBÂNÎ).

CİMÂ

(الجماع)

Kadın ve erkek arasında
cinsî münasebeti ifade eden
fıkıh terimi.

"Toplamak, bir araya getirmek" anlamındaki cem' kökünden türeyen cimâ, "toplanmak, bir araya gelmek" mânasında masdar veya "beraberlik" anlamında isim olarak kullanılır. Bu mânadan hareketle kadınla erkeği bir araya getiren cinsî münasebete cimâ denilmiştir.

Dinî-hukukî anlamda daha çok meşrû olan cinsî münasebeti ifade eden cimâ, İslâm dininde karı ile kocanın karılıklı hak ve vecibelerinden biri kabul edilmiştir. Fıkıh bilginlerine göre taraflardan her biri bu anlamdaki eşlik görevini yerine getirmek mecburiyetindedir. Kur'an-ı Kerim'de karı ile kocanın birbirine karşı konumunun birer elbise, birer örtü (libâs) durumunda olduğu beyan edilerek (el-Bakara 2/187) insanın hem fizyolojik hem de psikolojik açıdan tatmin görüp huzura kavuşabilmesi için karşı cinse olan ihtiyacı vurgulanmıştır. Câhiliye Arapları sosyal hayatlarında kadına çok az değer veriyor, bunun sonucu olarak da evlilik ve aile müessesesi zayıflamış bulunuyordu. İslâmiyet ise kadına yeni birer hak tanımış, onun dinî, sosyal ve ekonomik konumunu ileri bir seviyeye yükseltmiştir. Bu değişikliğin etkisiyle olacaktır ki Câhiliye dönemi alışkanlıklarından henüz tam kurtulamamış bulunan bazı müslüman erkekler hanımlarının sert davranışlarından şikâyet etmeye başladılar. Bu arada kadınların tepki psikolojisinin etkisiyle meşrû (mâ-ruf) sınırı zorlamış olmaları da muhtemeldir. Bu tür şikâyetlerin ortadan kaldırılması ve karı ile kocanın uyumlu bir cinsî hayat sürdürmelerinin sağlanması amacıyla Hz. Peygamber özellikle kadının meşrû bir mazereti olmadığı halde kocasının cinsî isteklerine olumlu cevap vermemesinin Allah'ın gazabına ve meleklerin lânetine sebep olacağını ifade etmiştir (Buhârî, "Nikâh", 85; Müslim,

"Nikâh", 120-121). Buna karşılık erkeklerin de kocalık vazifelerini ihmal ettiklerini yansıtan olaylar tesbit edilmiştir. Nitekim Hz. Ömer döneminde kocasının ilgisizliğinden şikâyet eden bir kadın halifeye başvurmuş, halife de iki tarafı dinledikten sonra kocasının en az dört günde bir hanımıyla beraber olmasını tavsiye etmiştir (İbn Kudâme, VII, 29). Yine Hz. Ömer sefere çıkan askerlerin, gidiş dönüş dahil olmak üzere dört aydan fazla ailelerinden uzak kalmamalarını sağlayan bazı esaslar koymuştur (Süyûtî, Târîhu'l-ḥulefa², s. 129).

Kur'an'da cinsî münasebetin ana gayelerinden birinin neslin devamı olduğu ifade edilmiş ve kadının cinsel organından (vagina) olmak şartıyla ilişkinin şekil açısından serbest bırakıldığı bildirilmiştir (el-Bakara 2/223). Çeşitli hadislerde, karısına bu organın dışında yaklaşmanın Allah'ın lânetine uğrayacağı ve bunun bir nevi livâta^{*} sayılacağı haber verilmiştir (Ebû Dâvûd, "Nikâh", 45; Müs-ned, I, 86; II, 444; Tirmizî, "Tahâret", 102). Cinsî münasebet âdâbı ile ilgili olarak bazı tavsiyelerde de bulunulmuştur. Çiftlerin tamamen çıplak olmayıp üzerlerine bir örtü almaları (İbn Mâce, "Nikâh", 28), ilişkiden önce bir ülfet dönemi geçirmeleri (İbn Kudâme, VII, 25-26) ve besmeleyi unutmayıp Allah'tan hayırlı evlât talep etmeleri (Buhârî, "Nikâh", 66) bunlardan bazılarıdır. Eşyle ikinci defa ilişkide bulunmak isteyen erkeğin hemen yıkanması gerekmemekle birlikte namaz abdesti alması veya el ve ağız bu-run temizliği yapması sünnet kabul edilmiştir (Müs-ned, III, 7).

Câhiliye Arapları'nın, muhtemelen yahudilerin etkisinde kalarak aybaşı halindeki eşleriyle bir arada bulunmadıkları ve aynı yatağa girmedikleri bilinmektedir. İslâmiyet bu durumdaki hanımlarla sadece cinsî münasebeti yasaklamış, aile hayatının diğer ilişkilerinin ise aynen devam edeceğini kabul etmiştir (el-Bakara 2/221-222; Taberî, II, 224-231). Aybaşı ve lohusa halindeki eşle cinsî münasebet vuku bulduğu takdirde, münasebet bu halin ilk günlerinde olmuşsa yaklaşık 4, son günlerinde olmuşsa 2 gram altın değerinde bir meblağın fakirlere dağıtılması işlenen günahın bir nevi kefareti sayılmıştır (Tirmizî, "Tahâret", 123; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 46; İbn Mâce, "Tahâret", 23).

İslâm dininde cinsî münasebet için aybaşı ve lohusa hali dışında da bazı kısıt-